

Fra Christian 4. til Frederik 4.

FRA ADEL SVÆLDE TIL ENE SVÆLDE

*Christian 4. (1577-1648) var en statelig herre, begavet, veluddannet, energisk og selvbevidst. Én ting manglede han dog, nemlig evnen til at indgå i stabile samarbejdsrelationer med sine politiske med- og modspillere i rigsrådet. Hvad hjalp det så, at han efter moderne opfattelse havde et langt klarere blik end dem for de sikkerheds- og skattepolitiske krav, tiden stillede.
Maleri af Pieter Isaacsz 1612.*

Fra adelsvælde til enevælde

Perioden fra begyndelsen af Christian 4.s regering 1596 til Frederik 4.s død 1730 var svenskekrigenes tid, men det var også den tid, hvor barokken kom til landet. Ca. midt i perioden skiftede man politisk system, da enevælden blev indført i 1660. På ét punkt var der imidlertid kontinuitet: Søn fulgte fader på tronen, og hvad enten der var enevælde eller ej, spillede kongens personlige evner en afgørende rolle; ikke kun for det område, vi i dag kender som Danmark, men for alle den danske konges riger og lande, som ved begyndelsen af Christian 4.s regeringstid omfattede: Danmark (inkl. Skåne, Halland og Blekinge, Ösel og Gotland øst for Sundet), Norge (inkl. Bohus len, Härjedalen og Jämtland), men også Island, Færøerne og Grønland, hertugdømmerne Slesvig og Holsten, grevskaberne Stormarn og Ditmarsken.

Christian 4. 1577/96-1648

I første halvdel af sin regeringstid kom Christian 4. på mange måder sin samtids fyrsteideal så nær, som det overhovedet var menneskeligt muligt. Han fik en alsidig opdragelse, der lagde vægt på de intellektuelle færdigheder (f.eks. latin) og den moralsk-kristelige opdragelse uden at forsømme krigskunsten og den ydre fremtoning. Han var i stand til at honorere de fysiske og psykiske krav, der fulgte med kongeværdigheden, og hvad der ikke var mindre vigtigt: I kraft af sin faders kloge finansforvaltning og de gode konjunkturer rådede han over rigelige økonomiske ressourcer, ikke mindst i kraft af Øresundstolden, der årligt lod ca. 140.000 rigsdaler i klingende mønt strømme lige ind i kongens pri-

vate kasse. Den gode økonomi gav ham ikke blot mulighed for at sætte de byggeprojekter i gang, som stadig er uløseligt forbundet med hans navn (Frederiksborg, Rosenborg, Kronborg etc.). Den gav ham også et politisk spillerum, fordi han så at sige kunne føre politik for egen regning. Danmark var nemlig et valgkongedømme, hvor kongen var forpligtet til at regere sammen med rigsrådet. Groft sagt var magtfordelingen den, at rigsrådet sad på pengekassen, mens kongen var den politisk udfarende kraft. Så længe kongen kunne føre politik for sine egne midler, kunne rigsrådet kun vanskeligt gøre sin indflydelse gældende. Havde kongen imidlertid brug for skattebevillinger, så var han nødt til at tage rigsrådet i ed og derfor selvfølgelig give det større indflydelse.

Christian 4. lod Frederiksborg Slot næsten fuldstændig ombygge 1602-25 og forvandlede dermed Frederik 2.s forvoksede danske herregård til en fyrsteresidens på europæisk niveau. Maleri af J.J. Bruun 1740.

Indtil 1625 foregik spillet på Christian 4.s præmisser, og han brugte sin handlefrihed til pragtbyggeri, erhvervsudvikling og en ekspansiv udenrigspolitik, hvor han gjorde sin indflydelse gældende i Nordtyskland og førte krig mod Sverige (Kalmarkrigen 1611-13). Det var for så vidt den samme linje, han forsøgte at føre videre, da han 1625 greb ind i Trediveårskrigen (1618-48) for at forsvare protestantismens sag og sikre det danske kongehus' interesser i Nordtyskland, men denne gang var lykken ikke med ham. Han led nederlag mod den kejserlige general Tilly ved Lutteram Barenberg (1626), og hele Jylland blev besat. Freden i Lybæk 1629, der afsluttede den såkaldte Kejserkrig, var særdeles gunstig for Christian 4., der slap for at gøre landafståelser. Han gen-

vandt imidlertid aldrig den finansielle og dermed politiske uafhængighed, som han havde nydt før krigen.

Årsagen til dette var ikke hans egne manglende evner, men den enkle kendsgerning, at den internationale politiske situation og militærteknologiens udvikling stillede Christian 4. og alle andre fyrster over for kravet om at oprette stående hære og bygge vidtstrakte befæstningsanlæg. Begge dele kostede uhyrlige summer, og disse summer kunne ikke fremskaffes ved selv nok så stor fyrstelig sparsommelighed. De kunne kun skaffes gennem stærkt stigende skatter, og det betød igen stigende indflydelse til rigsrådet og fra 1629 også til stændermøder. Christian 4. gav dog ikke uden videre op og prøvede på forskellige måder at gen-

vinde initiativet. Bl.a. forsøgte han ved et overdådigt, pragtfuldt bryllup for sin søn Christian og prinsesse Magdalene Sibylla af Sachsen (det såkaldte Store Bilager 1634) at genopbygge sin status og skabe sig en rolle som international fredsmægler – selvfølgelig med den hensigt at snyde svenskerne for de sejre

Christian 4.s valgsprog var »Fromhed styrker rigerne«, og selv om det først og fremmest betød undersåtternes fromhed, så var Christian 4. sandelig også religiøs. Det kom bl.a. til udtryk i krisesituationer som under Torstenssonfejden 1643-45. Natten før søslaget mod hollænderne i Listerdyb den 16. maj 1644, hvor kongen personligt førte flåden, havde han en drøm, som han senere lod afbilde. Man ser en engel bringe den bedende Christian 4. sejrskransen fra Gud, der er angivet som en sol med JAWE omgivet af musicerende engle.

Maleri efter 1644 af ukendt kunstner.

på slagmarken, han ikke selv havde opnået. Han forsøgte også at splitte og kontrollere rigsrådet ved at gøre en række af sine døtres ægtemænd til rigsråder, men rigsrådet lod sig ikke splitte, og svigersønnerne, frem for alt den geniale psykopat Corfitz Ulfeldt, lod sig ikke kontrollere.

Da Christian 4. døde den 28. februar 1648, var det ikke alene en fysisk og psykisk nedbrudt mand, der fik fred; det var tillige et politisk system og et fyrsteideal, der havde spillet fallit. Ingen vidste præcis, hvordan det skulle gå videre, for Christian 4.s ældste søn, prins Christian, var død i sommeren 1647, og kongens næstældste søn, hertug Frederik, var der ingen, der rigtig kunne blive klog på. Samtidig stod Ulfeldt på højden af sin magt som de facto premierminister, og på det kommende stændermøde, hvor kongevalget skulle afgøres, var der lagt op til strid og kævl om fordelingen af den politiske og økonomiske magt.

Ægteskabet 1634 mellem Prins Christian (1603-47) og Magdalene Sibylla (1617-68) cementerede den traditionelle forbindelse mellem det danske kongehus og Kursachsen. Om »den udvalgte prins« var så udlevet, som man normalt antager, er svært at afgøre. Tankevækkende er dog, at ægteskabet forblev barnløst, men at Magdalene Sibylla i sit andet ægteskab blev mor til 3 børn.

Maleri ca. 1641-42 af Karel van Mander. Foto: Frederiksborg Slot.

Frederik 3. 1609/48-70

Stænderne valgte – selvfølgelig må man sige, for der var ingen reelle alternativer – hertug Frederik til konge. Frederik 3. lignede sin fader i det ydre, men i det indre var han gjort af et ganske andet stof. Han var ikke så rastløs aktiv, ja han havde tendens til melankoli og tøvede ikke sjældent, men samtidig havde han langt bedre dømmekraft, når det angik hans politiske med- og modspillere, og han ejede evnen til at spille et taktisk spil og slå til i rette øjeblik.

Frederik 3. var en gammel ræv og da heller ikke nogen årsunge, da han besteg tronen. Christian 4. havde nemlig giftet sig tidligt (1597) og opnåede den høje alder af 70 år. I kombination med Christian 4.s modvilje mod at dele grebet om tøjlerne med nogen anden, tvang det hans ældste søn, Christian (1603-47), til et liv i frustreret venteposition, mens søn nr. to, Frederik (1609-70), blev forsørget med et par nordtyske bispedømmer og siden, da svenskerne havde erobret bispedømmerne, statholderskabet i hertugdømmerne Slesvig og Holsten. Det medførte, at han fik den politiske erfaring, som mange af hans forgængere og efterfølgere på tronen måtte bruge deres første regeringsår på at erhverve.

Begyndelsen på Frederik 3.s regerings-tid tydede dog langt fra på nogen styrkelse af kongemagten. Frederik 3.s håndfæstning (se boks) var den mest restriktive, nogen dansk konge har underskrevet. Og statsfinanserne var miserable. Den krone, han skulle krones med, var pantsat i Hamborg og måtte først indløses, og festlighederne i forbindelse med kroningen lå langt under niveauet ved Christian 4.s kroning 1596.

I løbet af nogle år lykkedes det

imidlertid Frederik 3. at få etableret et vist frirum; ikke så meget ved at styrke sin egen position som ved at udmannøvrere sine mest magtfulde modstandere, først og fremmest Corfitz Ulfeldt, der måtte gå i landflygtighed. Den næste udfordring var udenrigspolitisk, for efter dronning Christinas abdikation i 1654 var Karl 10. blevet Sveriges konge. Og han var en rigtig krigerkonge, om hvem man måtte antage, at det kun ville være et spørgsmål om tid, før han vendte sit sultne blik mod Danmark. I første om-

Frederik 3. (1609-70) er gået over i historien som en uheldig hærfører, men en blændende politiker. Derfor virker de krigeriske symboler (feltherrestav, hjelm, harnisk), der omgiver ham på dette portræt, let malplacerede. Som prins, og det er fra tiden før storebroderens død 1647, at maleriet stammer, demonstrerede han imidlertid ved flere lejligheder hårdførhed og god fysik i forbindelse med forskellige former for kampsport. Maleri ca. 1645 af Abraham Wuchters.

gang (1655) fik Polen hans kærlighed at føle, men i sommeren 1657 var det polske felttog kørt fast. Det syntes at være en gylden lejlighed til at falde svenskerne i ryggen og generobre de områder, der var gået tabt i Christian 4.s sidste år. Det var i hvert fald Frederik 3.s hensigt, men resultatet blev i stedet, at Karl 10. erobrede Danmark og ved Roskildefreden i 1658 gennemtvang vidtgående landafståelser: Skåne, Halland, Blekinge,

Bohus Len, Trondhjem Len og Bornholm.

I sensommeren 1658 besluttede Karl 10. sig endda for en total udslettelse af Danmark og Norge, men takket være de københavnske borgeres beslutsomhed (og kredit) og en hollandsk undsætningsflåde kunne København modsætte sig den svenske belejring, indtil Karl 10.s død i forening med stormagternes indgriben i foråret 1660 åbnede vejen for fred. Freden i København bekræftede

tabet af Skåne, Halland, Blekinge og Bohus Len, men afværgede tabet af Trondhjem Len, der ville have skåret Norge midt over, og tillod også bornholmerne, der havde befriet sig selv, at vende tilbage til Danmark.

Hvis Frederik 3.s udenrigspolitik på den måde næsten kun kan betegnes som katastrofal, så må man sige, at han i uhørt grad forstod at drage indenrigspolitisk nytte af situationen. På et stæn-

dermøde i efteråret 1660 indgik han nemlig i en sammensværgelse med borgerstanden og gejstligheden vendt mod adel og rigsråd. Resultatet blev et militærkup, som indførte arvekongedømmet i Danmark. Da stænderne den 18. oktober 1660 på slotspladsen aflagde troskabsed til Frederik 3. som arvekonige til Danmark og Norge, var det imidlertid de færreste, der anede, at de samtidig indførte enevælden. (se boks)

Det var imidlertid lykkedes Frederik 3. at få stænderne til at kassere den gamle håndfæstning uden at stille nye krav, og denne forfatningsretlige blancocheck udnyttede han til i januar 1661 at indføre den ufortyndede enevælde. I 1665 sørgede han for yderligere at fastslå den enevældige konges magtfuldkommenhed og sikre en fast arvefølge i Kongeloven, Europas eneste enevældige grundlov.

Den 18. oktober 1660 aflagde stændermødets repræsentanter – plus nogle hastigt indkaldte bønder fra Amager – troskabsed til Frederik 3. på slotspladsen. På billedet synes alt at ånde harmoni, men ser man nærmere efter, får man i baggrunden og til venstre øje på det militære pres, der tvang adel og rigsråd til at gå med til kuppet: Københavns borgervæbning, livgarden og elitetropper til hest og til fods.

Maleri 1666 af Wolfgang Heimbach.

Christian 5. (1646-99) var en rigtig krigerkonge, der personligt deltog i flere felttog og slag. Det må da også siges at være noget af en administrativ-militær bedrift, at det i 1657-60 krigshærgede og reducerede Danmark-Norge allerede under Skånske Krig 1675-79 skulle vise sig at være den svenske krigsmagt jævnbyrdig. Sejrens frugter høstede kongen imidlertid kun i højst begrænset grad, men desto mere grund var der til at fejre krigens triumfer, f.eks. i serien af gobeliner med motiver fra Skånske Krig i Riddersalen på Rosenborg.

Maleri ca. 1680'erne af Jacob d'Agar.

Peter Schumacher (1635-99) er enevældens skæbnefortælling: På trods af sin lysende begavelse og politiske tæft ville han som borgerlig før enevældens indførelse aldrig være steget til magtens tinde som Christian 5.s premierminister og den danske enevældes arkitekt. På den anden side ville næppe nogen konge før enevælden have fængslet, dømt og forvist en toppolitiker til en menneskealders fængsel på en stormomsust klippeø i den norske skærgård.

Maleri af Abraham Wuchters ca. 1670.

Christian 5. 1646/70-99

Da Frederik 3. døde den 9. februar 1670 efter kort tids sygdom, blev det nye enevældige styre kastet ud i sin første krise. Det blev en krise, som viste, at Frederik 3. på sin egen diskrete måde havde lagt grunden til den danske enevældes politiske stabilitet. Blandt den politisk og socialt dybt skuffede danske adel var der nemlig ikke antydningen af organiseret modstand; hær og flåde var fuldstændig i kongens hånd, og i statsapparatet sad en række højt begavede og kongetro adelige og borgerlige intellektuelle. Der var altså rigeligt med kvalificerede kræfter at støtte sig til for den unge og uerfarne,

men på ingen måde politisk ubegavede Christian 5. En af dem, den unge konge valgte at støtte sig til, var Peter Schumacher (1635-99), der i de følgende år steg til tops i kongens nåde med adelsnavnet Griffenfeld. I årene 1673-76 fungerede han som Christian 5.s altdominerende premierminister, indtil han faldt i unåde pga. uenighed om udenrigspolitikken.

Griffenfeld var nemlig på mange måder en politiker i Frederik 3.s billede: Forslagen, taktisk begavet, men grundlæggende afventende i forhold til de muligheder, den politiske udvikling spillede ham i hænde. Christian 5. var derimod udfarende og aktivistisk og vidste præcis, hvad han ville. Og det,

Søslaget i Køge Bugt 1677 var en dristig satsning, som med et slag gjorde admiral Niels Juel til en europæisk berømt. Den knusende sejr over den svenske flåde afgjorde ikke Skånske Krig i dansk favør, men hindrede en truende svensk modoffensiv. Gobelin ca.1685-93 af Bernt van der Eichen. Riddersalen på Rosenborg.

han ville, var krig, revanchekrig mod Sverige med det formål at genvinde de tabte provinser på den anden side af Sundet og eliminere Sveriges indflydelse i Nordtyskland. Det førte til Skånske Krigs (1675-79) heltedige, men også barbariske blodsudgydelser, hvis slutresultat blev, at alt blev ved det gamle. Det samme gælder Christian 5.s politik på sydgrænsen over for hertugen af Götting og fristaden Hamborg, hvor hans aggressive politik i sidste ende ikke førte til noget som helst, fordi han ikke forstod at supplere de militære muskler med det nødvendige diplomatiske for- og efterarbejde.

Indenrigspolitisk må man derimod

sige, at Christian 5. på en helt anden måde fik det, som han ville have det. Han var sandelig ikke nogen intellektuel, men han havde arvet sin fars evne til at bedømme mennesker. Det udnyttede han ikke kun til at sikre sin personlige magt ved en effektiv del- og herskpolitik, men også til at sætte de rigtige folk til at gennemføre en række administrative og politiske reformer. De berømteste er Danske Lov 1683, der med ét slag skabte et ensartet og sammenhængende retsvæsen, og Den store Matrikel 1688, der registrerede al jord i landet og muliggjorde en ligelig og effektiv beskatning.

Frederik 4. (1671-1730) er her malet i sin salvingsdragt og gør et næsten forfinet eller skrøbeligt indtryk. Han var imidlertid en pligttopfyldende arbejdsnarkoman af de store, der styrede landet fra sit skrivebord. Selvom han lod sine generaler om at føre hærene i kamp, var han dog ingen slapsvans, men rejste jævnligt land og rige tyndt på militære inspektionsrejser. Han døde så at sige stående i Odense på vej hjem fra en sådan inspektionsrejse i hertugdømmerne.
Maleri af Benoit le Coffre ca. 1700.

I lighed med sine forgængere på tronen havde Frederik 4. en serie elskerinder, og fra 1712 hed hun Anna Sophie Reventlow. Han giftede sig med den smukke, unge adelskvinde »til venstre hånd« og anerkendte hendes børn som sine »naturlige« sønner og døtre. Frederik 4. brød imidlertid med al sædvane, da han kort efter dronning Louises død ikke kun giftede sig regulært med Anna Sophie, men tillige ophøjede hende til dronning.
Maleri ca. 1727 af J.S. du Wahl.

Frederik 4. 1671/99-1730

Christian 4. havde i vid udstrækning virkeliggjort sin tids fyrsteideal. Når han havde lidt nederlag, skyldtes det som nævnt, at udviklingen stillede fyrstemagten over for nye udfordringer, som renæssanceidealet ikke var gearret til at klare. De nye tider krævede bl.a. en langt større administrativ indsigt, en aktiv »personalepolitik« og en stor daglig arbejdsindsats bag skrivebordet. Frederik 3. og Christian 5. løste problemet ved at rekruttere kompetente hjælpere, men de betalte – hvis man ser bort fra Frederik 3.s sidste år, hvor Christoffer Gabel fungerede som premierminister

og Christian 5.s eksperiment med Griffenfeld – med en del- og hersk-politik, der både ledelsesmæssigt og økonomisk havde omkostninger.

Med Frederik 4. (1671-1730) fik Danmark en konge, der både havde evnerne og viljen til at virkeliggøre det enevældige fyrsteideal om at gøre alting selv. Han gjorde sig selv til rigets øverste kontorchef, styrede personligt hele finans- og militærforvaltningen og undte sig kun ganske få årlige fridage – når man ser bort fra hans tur til Italien i 1708-9.

Resultatet af Frederik 4.s faste greb om Danmarks og Norges ressourcer viste sig under Store Nordiske Krig 1709-20, der havde karakter af udmattelses-

Frederik 4.s sal på Rosenborg er indrettet med effekter med tilknytning til kongen. Bordet er f.eks. en gave fra storhertugen af Toscana fra Italiensrejse 1708-9, og statuetten i sølv er en gave til kongen fra dronning Louise 1701.

krig og i forening med pesten 1711 satte land og folk under et enormt pres. Takket være en betydeligt bedre udviklet sans for storpolitik og diplomati end sin fader kunne Frederik 4. indgå de nødvendige studehandler med stormagterne England og Frankrig. Selvom krigen ikke resulterede i generobringen af tabte landsdele, fik Frederik 4. stormagternes velsignelse til at inkorporere de gottorpske dele af Slesvig under kronen.

Da den svenske krigerkonge Karl 12.s død 1718 samtidig havde ført til enevældens fald i Sverige, havde Danmark-Norge for første gang i flere generationer ikke noget videre at frygte fra

arvefjenden. I de sidste ti år af sin regeringstid lod Frederik 4. derfor landet slikke sine sår og nød i øvrigt livet sammen med sin maitresse, den smukke Anna Sophie Reventlow (1693-1743, kronet til dronning efter dronning Louises død 1721). Som et monument over sin egen indsats byggede Frederik 4. lystslottet Fredensborg, og på Rosenborg lod han Riddersalens loft udsmykke med stukrelieffer af sine administrative triumfer (reorganiseringen af hær og flåde, voredskabets ophævelse), der danner en sælsom kontrast til Christian 5.s krigeriske bedrifter på væggenes gobeliner (sejrene fra Skånske Krig).

Christian 4. havde prydet Frederiksborg Slot med gobeliner med motiver fra Kalmarkrigen 1611-13, så det faldt meget naturligt, at Christian 5. i årene 1685-93 lod væve en serie på 12 gobeliner med sejrene fra Skånske Krig 1675-79 til Riddersalen på Rosenborg. I 1917 blev de flyttet til Riddersalen på Christiansborg, men fra 1999 har de nyrestaurerede gobeliner givet Riddersalen på Rosenborg sit originale udseende igen.

Den tidlige danske enevælde og krigen

Hvis man i få ord skal pege på det dominerende træk ved den tidlige danske enevælde, så må det være dens militære tilsnit. Enevælden blev indført ved et militært kup i kølvandet på en krig. Den legitimerede sig selv ved sin evne til at føre effektiv krig, og det vil sige: Holde krigen uden for landets grænser, så befolkningen ikke igen skulle opleve udplyndring, drab og voldtægt af fjendtlige og allierede hære. Det krævede en stor stående hær og en kæde af moderne fæstninger. I slutningen af 1600-tallet

Ole Rømer (1644-1710) var ikke kun en stor naturvidenskabsmand, men tillige en effektiv administrator og praktisk rådgiver. Det var i førstnævnte egenskab, han fremstillede maskiner til demonstration af planeternes bevægelser og forudsigelse af måneformørkelser (instrumenterne i forgrunden). Fra 1681 tjente han imidlertid sin konge med de sidstnævnte egenskaber bl.a. som Københavns politimester (chef for teknisk forvaltning m.m.) og i forbindelse med Christian 5.s standardisering af mål og vægt (standardmål og -vægte i baggrunden).

var den stående landhær på 30.000-35.000 eller en soldat per 50. indbygger, og i begyndelsen af 1700-tallet steg antallet til det dobbelte. Det var relativt langt flere soldater per indbygger end f.eks. i Frankrig eller England selv på højden af tidens europæiske storkrig, Den spanske Arvefølgekrig (1702-13).

Den tidlige enevælde var kort sagt en krigsmaskine, og både Christian 5. og Frederik 4. var krigerkonger med hud og hår. Christian 5. var en kraftkarl, der personligt ledede hæren og deltog på slagmarken. Frederik 4. styrede derimod klogeligt nok slagets gang fra sit skrivebord, men var ikke mindre

ihærdig end sin far, når det gjaldt de opslidende mønstrings- og inspektionsrejser, ja faktisk døde han den 12. oktober 1730 på vej hjem fra en sådan rejse.

Ofte forbinder man enevælden med orden og reguleringstrang, og der kan ikke herske tvivl om, at Danske Lov, Den store Matrikel, reformen af mål og vægt og opbygningen af en professionaliseret forvaltning hører til den tidlige enevældes bedrifter. Man tager blot fejl, hvis man tror, det udspringer af kærlighed til orden og symmetri. I større eller mindre grad var disse tiltag fremtvunget af behovet for at mobilisere stadig flere af samfundets ressourcer i krigens

tjeneste. Hvor høj grad krigen lagde beslag på alle disponible ressourcer viser sig måske klart ved det enkle faktum, at hverken Frederik 3., Christian 5. eller Frederik 4. byggede andet end relativt beskedne småslotte. Den tidlige enevældes store statslige byggerier var i alt væsentligt fæstninger. Først med Christian 6. (1699/1730-46) kommer der rigtig gang i slotsbyggeriet, men han førte heller ingen krige.

Grønne Kabinet var – som navnet siger – oprindeligt et lille rum beklædt med grønt fløjl i Det store Tårn med adgang fra Riddersalen. Her opbevaredes pragtvåben, smykker og kunsthåndværk. Fra 1994 kan samlingen atter beses samlet og »udfoldet« i kælderen under Rosenborg. Så godt som alt er bevaret, og de enkelte genstande lader sig bekvemt tage i øjesyn, men den umiddelbare effekt er nu en anden, end da det hele var sammentrængt på godt tre kvadratmeter.

Barokkens gennembrud

Men var det da krigsberedskab og sure skatter det hele? Nej, selvsagt ikke. Den tidlige enevælde er også barokkens gennembrud, men fordi krigen som et bundløst gab slugte så stor en del af de økonomiske og menneskelige ressourcer, fandt barokken andre udtryksformer end i vore mindre militariserede nabolande mod syd og vest.

1600-tallet er f.eks. den tid, hvor den nye metriske poesi på modersmålet slår igennem. Der var i årtier blevet digtet formfuldendte latinske vers ved enhver lejlighed, men på dansk havde man hidtil benyttet det robuste, men langt mindre polerede knittelvers (som i folkeviserne). Fra 1620'erne begyndte man nu efter tysk forbillede at skabe en dansk-

Langt op i 1500-tallet var turneringer til hest standardtilbehør ved fyrstelige fester overalt i Europa. I 1600-tallet gik man over til de noget mindre risikable ringridninger og de næsten balletagtige carouseller, hvor rytteren gennemførte en række manøvrer, der krævede smidighed, styrke og absolut kontrol over hesten. Christian 5. excellerede i denne sport, der ved festlige lejligheder blev udført i pragtfulde kostumer, her en romersk rustning. Maleri ca. 1690.

sproget kunstpoesi, og fra århundredets midte eksisterede et lille Parnas af danske skønånder: Anders Arrebo, Søren Terkelsen, Anders Bording og i næste generation barokdigteren over dem alle, Thomas Kingo.

Frem for alt fandt barokken dog udtryk i en række kulturformer, der, skønt de var mere flygtige, ikke var mindre betydningsfulde. Kunne man ikke bygge nye slotte, så kunne man dog bygge lystslotte som f.eks. det bedårende Frederiksdal i italiensk stil. Var der kun begrænset penge og plads til stor kunst, så kunne man dyrke miniaturen, f.eks. i form af Kunstkammeret i biblioteksfløjen syd for Københavns Slot (nuværende Rigsarkivet) eller – mere eksklusivt – Det Grønne Kabinet på Rosenborg.

Og kunne man ikke skabe storslåede rammer, så kunne man gøre noget mere ud af indholdet i form af ceremoniel og festkultur. Det danske hof var berømt og berygtet for sit udviklede ceremoniel, som bl.a. var et fintfølede instrument, hvormed en fremmed ambassadør kunne behandles med præcis den rette respekt eller mangel på samme. Og så måske vigtigst af alt: Festerne. Statsbegivenheder og dynastiske mærkedage blev fejret med processioner, carouseller (kunstridning/akrobatik/dystridt), maskerader af forskellig slags, fyrværkeri og illuminationer, hvor palæer og skibe blev udsmykket med lys. Ved alle disse lejligheder optrådte kongen og hele den kongelige familie – også maitresserne og de såkaldt »naturlige« (uægtefødte) kongebørn – som stjerner i centrum af

en kødrand af grever, baroner og andre standspersoner af kongens nåde.

Og skulle nogen få den tanke, at dette forekommer som et teater, så er det ikke helt ved siden af, når man blot husker på, at hoffet under den tidlige enevælde ikke var nogen virkelighedsfjern forlystelseshave. Det var kongens kontaktflade, hvor han mødte den samfundsmæssige elite og tvang dem til at spille sit spil, men hvor de samtidig fik ham i tale og havde krav på at erfare hans gunst. Så længe hoffet var rammen om politisk meningsdannelse, ideologisk påvirkning og fordelingen af statslige ressourcer, var hofkulturens barokke pragt sandelig ej blot til lyst.

ORDFORKLARINGER

Rigsråd:

Forsamling på 10-20 danske adelsmænd, der repræsenterede landet, valgte kongen og bistod ham i regeringen. Rigsråderne havde ret til at bevilge skatter, havde indflydelse på lovgivning og udenrigspolitik og fungerede sammen med kongen som høje-steret. Rigsrådet afskaffedes ved enevældens indførelse 1660.

Stændermøde:

Møde hvor repræsentanter for købstæderne, gejstligheden og adelen mødtes med kongen og rigsråd for at forhandle om love, skattebevillinger og lign. Ved reformationen 1536 blev stændermøderne afskaffet, men fra 1629 til enevældens indførelse 1660 afholdtes atter regelmæssige stændermøder.

Håndfæstning:

Kongeligt forpligtelsesbrev med opregning af undersåtternes og frem for alt adelens rettigheder. Før enevældens indførelse 1660

måtte kongen ved sit valg underskrive håndfæstningen og ved sin kroning sværge at holde den.

Enevælde:

Styreform hvor fyrsten er hævet over loven og har ret til at træffe alle politiske, juridiske og administrative beslutninger alene. Enevælden blev i Danmark indført ved et statskup i 1660 og varede til 1849.

Trediveårskrigen:

En serie af krige i perioden 1618-48, der involverede næsten alle Europas magter, men væsentligt blev udkæmpet i Tyskland. Krigen var delvis politisk (den tyske kejser og Spanien mod Frankrig og Sverige), delvis religiøs (katolikker mod protestanter), men de politiske og religiøse motiver og skillelinjer krydsedes ofte. Krigen sluttede med den vestfalske fred 1648, der på en gang regulerede de religiøse forhold og oprettede den første internationale fredsorden.

LITTERATUR

Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie bd. 8, *Ved afgrundens rand. 1600-1700* af Benito Scocozza, Kbh. 1989, og bd. 9, *Den lange fred. 1700-1800* af Ole Feldbæk, Kbh. 1990.

Knud J.V. Jespersen: *Danmarks historie 3. Tiden 1648-1730*, Kbh. 1989.

Sebastian Olden-Jørgensen: *Kun navnet er tilbage. En biografi om Peter Griffenfeld*, Kbh. 1999.

Sebastian Olden-Jørgensen: *At vi maa frygte dig af idel kjærlighed – magtudøvelse og magtiscenesættelse under den ældre danske enevælde*, Fortid og Nutid, 1997, s. 239-253.

Kristian Hvidt, Svend Ellehøj & Otto Norn (red.): *Christiansborg slot*, bd. 1, Kbh. 1975.

Forside: Rosenborg påbegyndtes af Christian 4. i 1605 og blev siden udvidet, så det stort set fik sin nuværende form i 1634. De følgende konger ændrede ikke meget i det ydre, men satte deres præg på indretningen. Den sidste større ombygning, inden slottet 1838 helt ombyggedes til museum, blev gennemført af Frederik 4., der i 1705-7 bl.a. fik opsat det stukloft, som giver Riddersalen sin særlige karakter.

Portrætter af **Christian 4.** malet af Jacob van Doordt/Isaac Oliver ca. 1611.

Frederik 3., gouache, Alexander Cooper 1656. **Christian 5.**, emallieret af Paul Prieur ca. 1675.

Frederik 4., maleri tilskrevet Hendrik Krock ca. 1720.

Skoletjenesten

© SKOLETJENESTEN ROSENBERG 2001

REDAKTION: VIBEKE MADER

TEKST: SEBASTIAN OLDEN-JØRGENSEN

FOTO:

HVOR INTET ANDET ER ANFØRT, © ROSENBERG

LAYOUT:

MARIANNE BISALLE/SKOLETJENESTEN

TRYK: KAILOW-GRAPHIC